

ARKEOLOGI PÅ GOTLAND 2

Tillbakablickar och nya forskningsrön

Aktuell forskning presenterad vid ett symposium den 29 september – 1 oktober 2016
Arrangerat i ett samarbete mellan Uppsala universitet och Gotlands museum

Redaktörer: Paul Wallin och Helene Martinsson-Wallin

Redaktionskommittee: Sabine Sten och Per Widerström

2017

ISBN: 978-91-88759-03-0

© 2017 Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet & Gotlands Museum

Omslagsbild (framsidan): Hänge funnet vid utgrävningar sommaren 2013 vid bildstenarna i Buttle Änge. Hängets storlek är 48 x 42 x 2 mm och består av kopparlegering, är ornerad på ena sidan och dateras till yngre järnåldern.

Foto: Gustav Malmborg

Omslagsbild (baksidan): Romersk silverdenar med kejsare Septimius Severus i profil präglad ca 197 e.Kr., funnen vid norra ingången i husgrunden Buttle Raä 43:1, beläget på ängset vid bildstenarna.

Foto: Gustav Malmborg

Innehållsförteckning

Förord

Paul Wallin och Helene Martinsson-Wallin 1

Arkeologi på Gotland - några minnen och reflektioner

Gustaf Trotzig 3

Ett återbesök i Stora Förvar och en ny bild av mesolitikum på Gotland

Jan Apel & Jan Storå 9

Vad kan arkeologiska skelett berätta om hälsan
förr i tiden?

Sabine Sten 21

Gotland f.Kr. – En konfliktarkeologisk odyssé

Anders Bornfalk Back 33

DNA-analys av arkeologiska material

Magdalena Fraser, Helena Malmström, Jan Storå, Emma Svensson 43

Populationsgenetiska mönster på Gotland under Mesolitikum.

-En studie av Gotlands första invånare

Emma Svensson & Magdalena Fraser 53

Populationsgenetiska mönster på Gotland under Neolitikum

-Trattbägarkulturen och Gotlands äldsta monument, en tvärvetenskaplig fallstudie

Magdalena Fraser 67

Populationsgenetiska mönster på Gotland under Neolitikum.

-Den gropkeramiska kulturen

Helena Malmström 81

Tidigneolitikum på Gotland: Nya rön med keramikstudier i blickfånget

Helene Martinsson-Wallin och Erika Lidman 89

Förändringar, aktiviteter och ben:
Utvecklingen av den groppkeramiska lokalen Ajvide på Gotland
Alexander Sjöstrand 99

Djurhanteringen på Ajvide: En osteologisk undersökning av förekomsten av arter
och hantering av ben från olika områden av Ajvidelokalen
Anders Gustavsson 107

Analys och tolkningar av begravningspraktiker hos mellanneolitisk
gropkeramisk kultur på Gotland: Med Ajvidelokalen i fokus
Paul Wallin 117

Gotlands mellanneolitiska hybridkultur (stridsyxekultur)
Erik Palmgren 129

Bronsålderns bosättningsområden och boplatser på Gotland
Gunilla Runesson 137

Bronsåldersrösen på Gotland: Monumentens biografi
Helene Martinsson-Wallin 147

Skeppssättningar och ett maritimt nätverk i Östersjön under yngre bronsålder
Joakim Wehlin 161

Delar av ett landskap.
Om åkerbruk, gravfältsbildning och järnframställning
under förromersk järnålder på Gotland
Anna Arnberg 175

Gårdar, byar och social struktur på Gotland under järnålder och medeltid
Gustaf Svedjemo 183

Arkeologiska undersökningar av bildstensplats
och stengrundshus vid Buttle Änge, Gotland
Alexander Andreeff 191

Bronsmasken från Hellvi
Neil Price och Per Widerström 199

Väktare i graven
Berit Sigvallius 209

Runbruk på Östersjöns öar: Öland, Gotland och Bornholm
Laila Kitzler Åhfeldt 215

Land, arv och silver – Gotlands depåfynd i ett nytt ljus
Jörn Staecker 223

Början på slutet – Gandarveskatten ca 1060
Kenneth Jonsson 231

Romaprojektet. Om det gotländska alltinget och dess mötesplats
Majvor Östergren 237

Från kust till kust – Gjuterifynden från Stora Förvar och Stora Karlsös roll i vikingatida fjärrhandel
Ny Björn Gustafsson 243

Begravningar, bebyggelse och begravd bebyggelse:
Långtidsperspektiv på Silte kyrka och socken, ca 1000-1400 e.Kr.
Adam Hultberg & Victor Niels Love Melander 253

Visby före 1288 – tätort, fältslag eller vad?
Nils Blomkvist 265

De begravda vid Korsbetningen: Individperspektiv på skelett från 1361
Petter Åkeson 275

Kött, mat, sopor och avfall i det medeltida Visby
Gustav Malmberg 285

Hur påverkar nedbrytningsfaktorer arkeologisk osteoporosforskning?
Caroline Ytterman, Ulrika Brynne, Tom Sandström, Sabine Sten 295

Gotländska lanthamnar och fiskelägen:
Kustbrukets sociopolitiska betydelse under hög- och senmedeltid
Peter d'Agnan 303

"..skall warden till Skräck och warnagel och sigh till wällförtjent straff uphängias här"
Per Widerström 315

Författare och kontaktuppgifter

Peter d'Agan (info@chab.se)
Alexander Andreeff (alexander.andreeff@arkeologi.uu.se)
Jan Apel (jan.apel@ark.lu.se)
Anna Arnberg (Anna.Arnberg@kmmd.se)
Nils Blomkvist (nilsblomkvist@outlook.com)
Anders Bornfalk Back (anders.bornfalk.back@gmail.com)
Ulrika Brynnel (ulrika.brynnel@gmail.com)
Magdalena Fraser (magdalena.fraser@arkeologi.uu.se)
Ny Björn Gustafsson (nybjorgustafsson@gmail.com)
Anders Gustavsson (andgus88@gmail.com)
Adam Hultberg (abc.hultberg@gmail.com)
Kenneth Jonsson (kenneth.jonsson@ark.su.se)
Laila Kitzler Åhfeldt (laila.kitzler.afeldt@raa.se)
Erika Lidman (erikaelidman@gmail.com)
Gustav Malmberg (gustav.malmberg@arkeologi.uu.se)
Helena Malmström (Helena.Malmström@ebc.uu.se)
Helene Martinsson-Wallin (helene.martinsson-wallin@arkeologi.uu.se)
Victor Niels Love Melander (victor.melander@anu.edu.au)
Erik Palmgren (erik14.palmgren@gmail.com)
Neil Price (neil.price@arkeologi.uu.se)
Gunilla Runesson (gunilla.runesson@arkeologi.uu.se)
Tom Sandström (tom.sandstrom@raa.se)
Berit Sigvallius (berit.sigvallius@gmail.com)
Alexander Sjöstrand (alexander.sjostrand@arkeologi.uu.se)
Jörn Staecker (joern.staecker@uni-tuebingen.de)
Sabine Sten (sabine.sten@arkeologi.uu.se)
Jan Storå (jan.stora@ofl.su.se)
Gustaf Svedjemo (gustaf.svedjemo@arkeologi.uu.se)
Emma Svensson (Emma.Svensson@ebc.uu.se)
Gustaf Trotzig (gustaf.trotzig@comhem.se)
Paul Wallin (paul.wallin@arkeologi.uu.se)
Joakim Wehlin (Joakim.Wehlin@dalarnasmuseum.se)
Per Widerström (per.widerstrom@gotlandsmuseum.se)
Caroline Ytterman (caroline.ytterman@gmail.com)
Petter Åkeson (petterakeson@hotmail.com)
Majvor Östergren (majvor.ostergren@comhem.se)

Runbruk på Östersjöns öar: Öland, Gotland och Bornholm

Laila Kitzler Åhfeldt

Runinskrifter på öarna

Öland, Gotland och Bornholm har var och en sina egna seder och sitt eget runbruk. Öarna har tillsammans knappt 700 runfynd¹, men de är mycket ojämnt fördelade över tid, rum och karaktär. Här presenteras en pågående studie om runbruk på Östersjöns öar, där runornas förekomst och användning på Öland, Gotland och Bornholm sätts i relation till varandra². Syftet är att jämföra öarnas förbindelser och särart ur ett runforskningsperspektiv, med hjälp av runologi, arkeologi och nya analys- och dokumentationsmetoder. Jag vill börja med några exempel som visar på skillnaderna mellan runtraditionerna på de tre öarna.

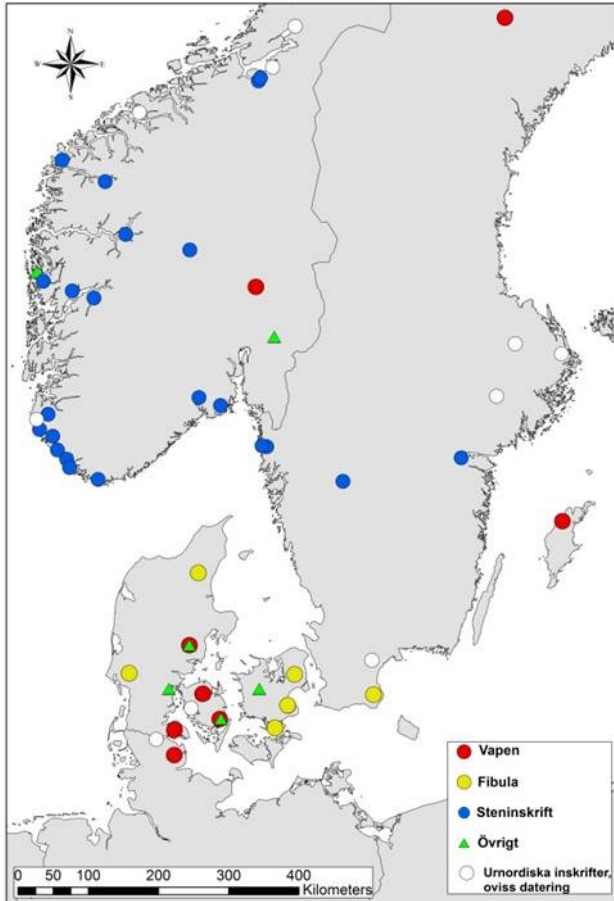
¹ 677 enligt Samnordisk runtextdatabas version 3.1, 2015-05-19, men till detta kommer senare års nyfynd och ännu opublicerade fynd.

² Studien är en del av *Evighetsrunor: en forskningsplattform för Sveriges runinskrifter*, ett samarbetsprojekt mellan Riksantikvarieämbetet och Uppsala universitet (Uppsala runforum), finansierat av Riksbankens Jubileumsfond, Kungl. Vitterhetsakademien och Riksantikvarieämbetet. I denna forskningsuppgift, som även inkluderar Bornholm, har vi förmånen att samarbeta med Dr Lisbeth Imer vid Nationalmuseum i Köpenhamn.

Lansspetsen från Mos - introduktionen av runskrift på öarna

Det första exemplet rör introduktionen av runskrift under romersk järnålder. Av våra tre öar är det än så länge endast Gotland som har ett runfynd från denna period (*Figur 1*). Det anses även vara Sveriges äldsta runfynd: den silvertauscherade lansspetsen från Mos i Stenkyrka sn, med den otolkade inskriften **gaois/siaog** (G 269). Den kommer från en grav som upptäcktes vid en grustäkt och innehöll även en spjutspets och två sköldbucklor. Med ledning av sköldbucklorna i samma fynd har den daterats till period C1b, första halvan av 200-talet e. Kr. (Ilkjær 1990: 44; Grünzweig 2004: 18).

Betraktad enbart som ett solitärt runfynd kan det tyckas som om den inte säger så mycket, en otolkad inskrift i en störd grav, men den kan sättas in i flera olika kontexter. Vi kan börja med relationen till andra runfynd från romersk järnålder, vilka har sin koncentration i Danmark: huvudsakligen vapenofferfynd i mossar samt fibulor i gravfynd. Runfynden i de danska krigsbytesoffren finns på vad som har antagits vara angriparens vapen och förmodas därför komma från andra platser än just fyndorten, varierande från vilket område (Grimm & Pesch 2015: 16-17; Rau 2015:30 och vidare referenser). Ilkjær menar att till och med period C1b (ca 210-250 e.Kr.) hade både angripare och försvarare anknytning till Kattegattsområdet, men från period C2 (250-310 e.Kr.) kom angriparna mer troligt från Östersjöområdet (Ilkjær 1991: 281). I jämförelse med fynden från Illerup tycks Mos-graven, p.g.a. sköldbucklan av brons, ifråga om social sta-

Figur 1. Runinskrifter med möjlig datering (bakre gräns) i romersk järnålder. Baserat på SRD. Karta: Laila Kitzler Åhfeldt.

tus hör till nivå 2 i Carnap-Bornheims och Ilkjærs system, d.v.s. följet (Imer 2007:109; von Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996). Om vi istället ser till orneringen, så har silvertauscherade lansspetsar med s.k. sarmatiska tecken – såsom Mosspetsen – sitt huvudsakliga utbredningsområde mellan floderna Oder och Weichsel. Tecknen pekar på en proveniens hos östgermaner som har kontakter med sarmatiska stammar (Grünzweig 2004: 38, 41; Hachmann

1993: 393). De få exemplar som också har runor (4 st.) uppträder i utbredningsområdets periferi (Grünzweig 2004: 38ff, 43 Fig. 6), vilket i sig är intressant. Lansspetsar med sarmatiska tecken saknas på Öland och Bornholm. Här finns istället silvertauscherade lansspetsar med punktciKelornamentik, vilka har ett västligare utbredningsområde (Grünzweig 2004: 43, Fig. 6; Hachmann 1993: 373f). Utbredningen av de olika ornamenttyperna kan tyda på att Gotland har haft ett kontaktnät som till vissa delar skiljer sig från Ölands och Bornholms.

Kanske det viktigaste för att förstå vem som kunnat ha en lans med runinskript i sin ägo – så tidig och så sällsynt – är hur fyndet uppträder lokalt, i en ensamliggande vapengrav från tiden för övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder. I denna tid av förändringar introduceras stengrundsbebyggelsen – enligt Svedjemo kanske under ideologiskt inflytande från Rom (Svedjemo 2014: 14, 215), gravskicket förändras, andelen vapengravar ökar och de romerska föremålen får större spridning (Cassel 1998: 45, Fig. 2.10, 56-58). Gravarna lokaliseras i högre grad till kustsocknar och det rör sig allt oftare om ensamliggande gravar (Cassel 1998: 179), som Mosgraven. Brottet med traditionerna mellan äldre och yngre romersk järnålder kan enligt Cassel bero på social oro som möjligen kan knytas till ökade kontakter med omvärlden och vapengravarna kan vara en följd av krigstjänst på kontinenten (Cassel 1998: 74-75; cf. Svedjemo 2014: 13f). Det är i detta skede som den första runinskripten dyker upp i Mos.

Runbrakteater – privata och offentliga depåer

Det andra exemplet rör folkvandringstidens guldbrakteater. Alla öarna har brakteater, men Bornholm har endast två med runinskript medan Gotland har 11. Öland har ingen (Figur 2). I relation till de totala antalen brakteater utgör runbrakteaterna på Gotland ca 25% av beståndet, på Bornholm ca 10%, medan ingen av tioalet brakteater på Öland har runinskript. Utbredningen av brakteater och deras olika grupperingar har setts som en spegling av centralplatserna nätverk (Pesch 2007: 385,

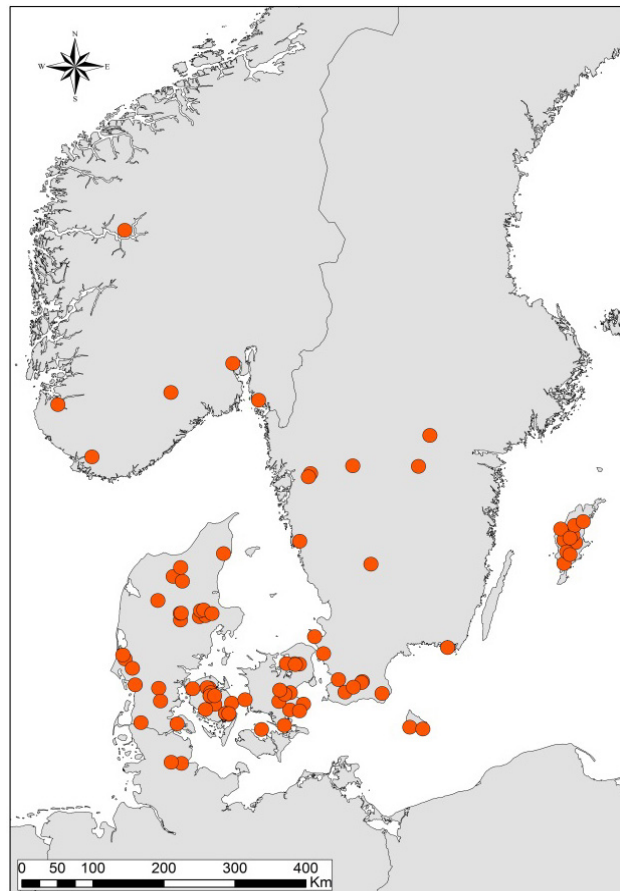

391). Bornholm har centralplatsen Sorte Muld, där praktfynd med flera brakteater tillsammans har påträffats. Brakteater påträffas i olika typer av depositioner, som kan indikera antingen privata eller offentliga offer, alternativt skattedepåer som är avsedda att återhämtas. De kan med andra ord vara av sakral eller profan karaktär. Vilken typ av depå det rör sig om indikeras av fyndsammansättningen och terrängförhållandena (Hedeager 1991: 204-208). I vilket sammanhang ingår då vanligen runbrakteaterna – sakralt eller profant, i officiell eller privat sfär, en enda eller flera tillsammans, i våtmark eller mer landbundet, kanske i gravar? Behandlades brakteaterna med och utan runinskrift på samma sätt eller har runbrakteaterna på något vis särbehandlats?

De två runbrakteaterna på Bornholm har påträffats vid metalldetektering, 2009 respektive 1993, den senare på en lokal där det finns brandgravar från äldre järnålder (Heizmann & Axboe 2011: 907, 927). Flera av de gotländska runbrakteaterna har kommit fram som lösfynd i slutet av 1800-talet. Tre av dem ingick dock i depåfynd och en påträffades på ett gravfält. Dokumentationsläget för lösfynden är inte uppmuntrande, men kanske skulle kart- och landskapsstudier kunna vara en framkomlig väg för att närmare värdera fyndplatserna, liknande dem som företagits av Dan Carlsson (2007) och Gustaf Svedjemo (2010). Bo Henriksen har i en liknande situation på Fyn kunnat kategorisera fyndplatser för gulddepositioner genom bland annat landskapsstudier. Fyndplatserna kategoriserades i marginalområde i inlandet, kust, hav, boplats, handelsplats eller okänd. Flertalet av enkelfynden från marginalområdena i inlandet kunde vidare delas in i slättland, höjd eller nära flod. (Henriksen 2010: 396, 406f, 411). Något mer om de lokala omständigheterna kring spridningen och deponerandet av runbrakteaterna kanske kan utvinnas, trots ett knapert utgångsläge.

Runstenar – erkännande och konkurrens mellan öarna?

Runstenar finns på alla tre öarna men med varierande utformning. Alla fortsätter också runstenstraditionen läng-

Figur 2. Brakteater med runinskrifter. Baserat på SRD. Karta: Laila Kitzler Åhfeldt.

re än i det geografiskt närliggande Sydsandinavien. För Bornholms del finns en gammal diskussion om huruvida en del språkliga drag på de (efter danska förhållanden) senkomna runstenarna tyder på att vissa runristare har haft svensk bakgrund eller om de snarare är uttryck för kronologiska förändringar (Moltke 1976: 269; Højgaard Holm 2014: 269, 296). Bland likheterna mellan Bornholm och de andra öarna finner vi paralleller till ”paradis” och verbet ”letta” på öländska runstenar medan ”Mikael” (ärke-

ängeln) har paralleller på Gotland (Højgaard Holm 2014: 273-274).

Runstenarna har sin egen karaktär på varje ö, med spetsig form på Öland (*Figur 3*) och nyckelhåls- eller fallosformad på Gotland (*Figur 4*). Ljung diskuterar i samband med tidigkristna gravmonument begreppet citering, med vilket menas att likhet mellan stenar kan ses som en visuell kommunikation, utformningen används för att associera till andra platser och uttrycka sociala och religiösa identiteter och samhörighet (Ljung 2016: 208, 42-43 med vidare referenser). Här kan vara ett sådant fall. Ölands och Gotlands runstenar liknar varandra i konceptet, men de har valt olika karakteristiska former. Jag menar att detta kan vara en avsiktlig adress till grannöarna och uttrycker ett erkännande av den andre parten (öläningar gentemot gutar) samtidigt som man markerar in egen identitet

*Figur 3. Öl 26
Sandby, Öland.
Foto Bengt A
Lundberg.
Riksantikvarie-
ämbetet.*

*Figur 4. G 203
Hogrän sn,
Gotland. Foto:
Bengt A.
Lundberg.
Riksantikvarie-
ämbetet.*

gentemot den andra ön. Måhända att Öland, Gotland och Bornholm känner igen och erkänner varandra som jämbördiga konkurrenter i handel och krigföring, kanske är det viktigare att markera sin position i relation till de andra öarna än gentemot exempelvis det svenska fastlandet eller det danska riket. I vår studie vill vi gå djupare i att jämföra såväl runinskrifterna³ som ristningstekniken i syfte att undersöka relationerna mellan öarna, såväl språkligt som hantverksmässigt.

Gravhällar och amuletter – privat och offentligt runbruk

Ett tydligt exempel på skillnader i runbruk under medel-

---

³ Lisbeth Imer och Magnus Källström har presenterat preliminära studier vid en workshop inom det internationella forskningsnätverket Austmarr som hölls i Visby i oktober 2015.

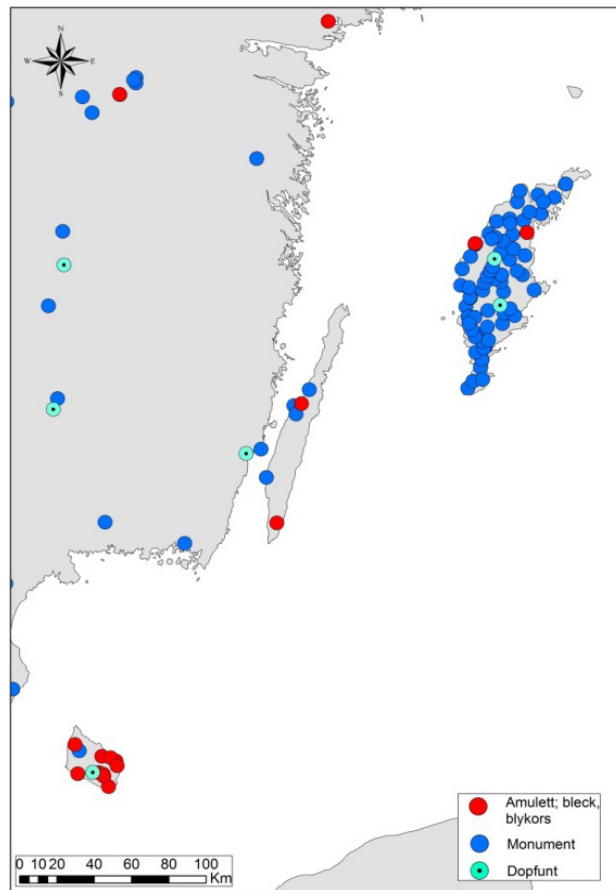
tiden är de många runristade gravhällarna på Gotland kontra runamuletterna på Bornholm (Figur 5). Gotland har drygt 160 medeltida gravhällar med runinskrifter. På Bornholm finns istället ett tjugotal föremål som kan betraktas som amuletter (bleck och blykors), medan Gotland endast har två (ett bleck och ett blykors). Bornholm har väl synliga runor i en mästarinskrift på en dopfunt importerad från Gotland och det finns även en runsten som p.g.a. dess omnämnande av en ärkebiskop (DR 405) dateras till äldre medeltid, så runorna kan inte vara helt förbjudna. Så framträdande användning som på Gotland har de dock inte. Öland intar ett mellanläge med både monument och amuletter, några få av varje.

De många fynden av runamuletter på Bornholm beror till stor del på den systematiska användningen av metall-detektorer (Imer 2010: 231). Å andra sidan har en hel del metalldetektering gjorts även på Gotland, exempelvis inom Skattfyndsprojektet som pågick 1977-2009, om än med vissa avbrott (Östergren 1989a, 1989b; Jonsson 2010) och även på senare tid (Hellqvist & Östergren 2011), utan att motsvarande mängd runamuletter påträffats. Detta är ett exempel på hur runinskrift används i helt olika sociala sammanhang och att man på Gotland och Bornholm under medeltiden har olika inställning till detta skriftsystem. Runinskrifterna på gravhällarna är på intet sätt dolda, utan snarare mycket påfallande, monumentala och officiella, medan de små och ofta hopvikta amuletterna ter sig mer privata och hemliga.

Tvärvetenskaplig runforskning

Exemplen ovan leder vidare till en rad frågor rörande öarnas runseder, förbindelserna mellan öarna och förhållandet mellan öarna och andra områden. Trots en rik forskningshistorik tycks förbindelserna mellan öarna vara tämligen utforskade. Tidigare studier av Öland, Gotland och Bornholm har ofta fokuserat på en ö i taget och varje ö har ofta jämförts med närmaste fastland (Sverige, Danmark), sällan med de andra öarna. Mycket sällan har öarna setts som en egen konstellation.

Med hänsyn till utvecklingen inom ö-teori betraktas

Figur 5. Medeltida gravhällar och amuletter med runinskrifter. Baserat på uppgifter i SRD. Karta: Laila Kitzler Åhfeldt.

öarna i den här undersökningen som delar av större system, i kontrast till traditionella uppfattningar om isolering, avlägsenhet och konservatism. Det har framhållits att öarna ofta är mindre isolerade än många inlandslokaler (t.ex. Hay 2006: 22). McCall lyfte fram begreppet *nissology*, med vilket avses studier av öar utifrån deras egna villkor och att sätta ön själv i centrum (McCall 1994: 2,

7). Ö-studierna behöver dock inte fokusera enbart på öarna själva, utan kan även handla om relationer mellan öar och fastland och relationer till andra öar (Baldacchino 2006: 10).

För att fortsättningsvis jämföra runbruket på Öland, Gotland och Bornholm kommer vi att utgå från tvärvetenskaplig runforskning, inkluderande runologi, arkeologi och olika typer av analys- och dokumentationsmetoder (t.ex. 3D-skanning, RTI och analys av ristningstekniken). Vi vill närmare studera i vilka sammanhang runorna uppträder, t.ex. på vilken typ av gravfält och i vilka gravar, om de finns vid handelsstationer eller i rurala miljöer, alternativt i olika slag av depositioner och offer etc. Det ligger som synes nära literacyperspektivet, med alla dess sociala konsekvenser – bruket av runor i olika syften och i varierande miljöer, variabler som också visar på attityden till skrift och runor.

Sammanfattning

Öland, Gotland och Bornholm har intresseväckande skillnader i sina runtraditioner. Runorna tas i bruk vid olika tidpunkter och man favoriserar olika typer av föremål. Det visar på olika förhållningssätt till hur runor kan och bör användas, manifest eller ibland diskret – för att inte säga hemligt. Runfynden – föremålen och fyndplatserna – säger på så vis mer än vad enbart inskrifterna själva uttrycker.

Runbruket på dessa öar kommer fortsättningsvis att studeras utifrån tvärvetenskaplig runforskning med arkeologi, runologi och laborativa metoder för dokumentation och analys. Utgångspunkten i vår studie är att se öarna Öland, Gotland och Bornholm som en egen konstellation, med tänkbara förbindelser direkt mellan öarna utan att nödvändigtvis gå via fastlandet. Öarna tänks ha egna nätverk och relationer som verkar i mellanrummen av de större rörelserna och maktsfärerna, såsom danerna, svearna, det rusiska nätverket i norra Östersjön och senare Hansan.

Referenser

- Baldacchino, G., 2006. Islands, *Island Studies, Island Studies Journal. Island Studies Journal, Vol. 1, No. 1*, s. 318.
- Carlsson, D., 2007. Offerfynden vid Gudingsåkrarna en arkeologisk myt? *Gotländskt Arkiv 2007. Årgång 79*, s. 75-86.
- von Carnap-Bornheim, C. & Ilkjær, J., 1996. *Illerup Ådal. Bd 5, Die Prachtausrüstungen : Textband*. Højbjerg: Jysk arkæologisk selskab.
- Cassel, K., 1998. *Från grav till gård. Romersk järnålder på Gotland*. Stockholm: Stockholms universitet.
- DR + nr = *Danmarks runeinskrifter*, udg. af Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. Text. Atlas. Registre. 1941-42. København.
- G + nr = *Gotlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén, Sven B. F. Jansson och Elisabeth Svärdström. 1-2. 1962-78. SRI 11-12. Stockholm. För inskrifter med nummer högre än 222, se *Gotlands runinskrifter 3 ms = Manus till Gotlands runinskrifter 3 av Helmer Gustavson & Thorgunn Snædal*. <http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/gotlands-runinskrifter-3/>.
- Grimm, O. & Pesch, A., 2015. Themen und Leitfragen, Ergebnisse und Syntheseansätze. In: *Archäologie und Runen: Fallstudien zu Inschriften im älteren Futhark. Schriften des Archäologischen Landesmuseums 11*. Schleswig: s.n., s. 15-24.
- Grünzweig, F. E., 2004. *Runeninschriften auf Waffen. Inschriften vom 2. Jahrhundert n. Chr. bis ins Hochmittelalter*. Wien: Edition Praesens.
- Hachmann, R., 1993. Verzierte Lanzenspitzen der Jüngerer Kaiserzeit: Die Vor- und Frühgeschichte und die Runeninschriften im älteren Futhark. In: *Kulturen zwischen Ost und West*. Berlin: Akademie verlag, s. 327-423.
- Hay, P., 2006. A Phenomenology of Islands. *Island Studies Journal Vol. 1, No. 1*, s. 19-42.

- Hedeager, L., 1991. Gulddepoterne fra ældre germanertid – forsøg på en tolkning. In: *Samfundsorganisation og regional variation: Norden i romersk jernalder og folkevandringstid: beretning fra 1. Nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11-15 april 1989*. Højbjerg: Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter, 27: Jysk Arkæologisk Selskab, s. 203-212.
- Heizmann, W. & Axboe, M., 2011. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit - Auswertung und Neufunde*. Berlin/New York: Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 40. De Gruyter.
- Hellqvist, M.-L. & Östergren, M., 2011. *Ett plundrat kulturarv: att motverka och förebygga plundring av fornlämningar*. Visby: Länsstyrelsen Gotlands län.
- Henriksen, M. B., 2010. Gold deposits in the Late Roman and Migration Period landscape – a case study from the island of Funen (Fyn), Denmark. In: *Worlds Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age. Network Denmark-Poland, 2005-2008*. Köpenhamn, Warszawa: s.n., s. 389-432.
- Højgaard Holm, L., 2014. De bornholmske runesten og deres inskrifter. *Bornholmske Samlinger iV. Række 8. Bind*, s. 260-299.
- Ilkjær, J., 1990. *Illerup Ådal 1. Die Lanzen und Speere. Textband*. Århus: Jysk Arkæologisk Selskab. Aarhus University Press.
- Ilkjær, J., 1991. Mosefundene i perspektiv. In: *Samfundsorganisation og regional variation: Norden i romersk jernalder og folkevandringstid: beretning fra 1. Nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg Slot 11-15 april 1989*. s.l.:s.n., s. 277-281.
- Imer, L., 2007. *Runer og runeindskrifter kronologi, kontekst og funktion i Skandinaviens jernalder og vikingetid: tekst, katalog*. København: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Imer, L., 2010. Lille Myregård og blyamuletter fra middelalderen. In: *Danefæ skatte fra den danske muld: til Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2. .* København: Nationalmuseet ;København , s. 228-232.
- Jonsson, K., 2010. Myntcirkulation på Gotland i belysning av skattfyndprojektet. *Mynstudier* 2010:1, s.10-15.
- Ljung, C., 2016. *Under runristad håll: Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige*. Stockholm: Stockholms universitet: Stockholm Studies in Archaeology 67:1.
- McCall, G., 1994. Nissology: A Proposal for Consideration. *Journal of the Pacific Society Vol. 17. Nos.2-3*, s. 1-14.
- Moltke, E., 1976. *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København: Forum.
- Pesch, A., 2007. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit Thema und Variation*. Berlin/New York: Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 36: De Gruyter.
- Rau, A., 2015. Archäologische Forschungen zu den Opferungen von Heeresausrüstungen und Herkunftsbestimmung von Funden mit besonderem Hinblick auf runenbeschriebene Objekte. In: *Archäologie und Runen: Fallstudien zu Inschriften im älteren Futhark*. Schleswig: Schriften des Archäologischen Landesmuseums 11, s. 29-43.
- Samnordisk runtextdatabas Version 3.1*. <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>, Uppsala: Uppsala universitet.
- SRD = *Samnordisk runtextdatabas. Version 3.1*
- Svedjemo, G., 2010. Swedish Large-Scale Historical Maps as Sources for Archaeological Research: Examples from Gotlandic Maps from 1693-1705. In: *The Gotland papers selected papers from the VII International Conference on Easter Island and the Pacific: migration, identity, and cultural heritage: Gotland University, Sweden, August 20-25, 2007* . Visby: Gotland University Press, s. 475-489.
- Svedjemo, G., 2014. *Landscape Dynamics – Spatial analyses of villages and farms on Gotland AD 200-1700*. Uppsala: OPIA 58. Uppsala universitet.
- Östergren, M., 1989a. Nya fynd av romerska denarer på Gotland. In: *Festschrift till Lars O. Lagerqvist*. Stockholm: Svenska Numismatiska Föreningen, s. 511-515.

Östergren, M., 1989b. *Mellan stengrund och stenus: Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation*. Stockholm: Stockholms universitet.